

ROSONCZY-KOVÁCS MIHÁLY
**„Ablakomba besütött
 a holdvilág”**

**Az éneklésről és annak hiányáról Béres József
Szép Magyar ének című kötetét forgatva**

Egyetemi éveim kezdetén fél évig laktam egy albérletben Kulcsár István Barnával, egy vajdaszentiványi asztalos fiúval. Barni napi tíz órát dolgozott egy piliscsabai mesternél. Egyik héten arra lettem figyelmes, hogy esténként egy kisalakú kockás füzet fölött görnyed, és írogat valamit. Mikor végre megkérdeztem, naplót ír-e, azt felelte, hogy megpróbálja leírni az összes népdalt, amit ismer. Mint mondta, vagy ötszázat biztosan tud, de rögtön hozzátette, hogy ebben nincs semmi különös, mivel a falujában ezt mindenki elmondhatja magáról.

Mifelénk ez ritkaságnak számít, ezért is öröm kézbe venni Béres József daloskönyvét, a *Szép magyar éneket*. Béres Józsefnek – a rövid előszóból kiderül – hasonló indítéka volt, mint Kulcsár Barninak: „Összegyűjtöttem hát a számomra kedves dalokat, hogy megismerkedhesenek velük, és a kották alapján könnyen megtanulhassák, vagy ha tudják, akkor biztatást kapjanak arra, hogy minél többször énekeljék is.” A végén hozzát teszi: „Jó volna, ha minél többen és többet énekelnének! Szeretettel kívánom, használják igaz örömeikre ezt az én daloskönyvemet.”

Mielőtt azonban olvasóinkkal együtt kezünkbe vesszük a kötetet, tegyük föl a kérdést: miért van szükség ilyen énekgyűjteményekre? A válasz szomorúan egyszerű: nem tudunk énekelni. Erre vonatkozó tapasztalataim első kézből valók. Népzeneész hegedűsként gyakran mesélik velem, hogy bandámat olyan mulatságba hívják, ahol hamarosan kiderül: a népzenekarra csak mint vitézkötésre, a házigazda kulturális státuszszimbólumára van szükség. Amikor ugyanis megkérdezzük, melyik dalt játsszunk, a vendégek feszengve pillognak egymásra: „... Na, mondjatok már valamit...” (Itt jegyezzük meg: a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetében mintegy 200 000 népdalt őriznek.) Természetesen a jó primás feladata, hogy ő „adja be” a dalt, úgyhogy elkezdünk egyre közismertebb népdalokat, majd nótákat játszani, sokszor mindhiába. Aztán előbb-utóbb csak rátalálnak egyre, és lelkesen el is kezdik énekelni: „Az a szép, az a szép...” A zenekar megy utánuk (rég nem számít, hogy mit, csak énekeljünk legalább, közösen, hangosan). De a harmadik sornál ekkor is már csak a társaság negyed-

nek hangja hallatszik, majd az is elhalkul. Mentőövként a Kossuth-nótát szoktam „bedobni.” Föl is csillannak a szemek, felharsan a dal, szinte már érzi az ember, hogy tényleg toborozzák az új regimentet Kossuthnak, de mire a kalapjára esne az eső, már csak hírmondónak maradnak néhányan. Még páran megpróbálkoznak az „acsitárihegyekalattal” vagy a „marosszékikerekdővel”, az „általmennékénatiszánladikonnal”, egy-egy operettrészlettel, majd a házigazda megkér, hogy muzsikáljunk valamit a háttérben, amit szeretünk, de ehetnénk is már végre egyet nyugodtan. Tanulságos volna elmenni egy román, cigány, szerb, bolgár, horvát, macedón vagy szlovák mulatságba...

Igazságtalanság volna a fenti mulatozóknak szemrehányást tenni, sőt. Örülhetünk, hogy egyáltalán élő zenét szeretnének hallani, és lehet, a következő alkalommal már eszükbe jut egy-egy népdal vagy nóta, amit még valamikor régen hallottak a szüleiktől, nagyszüleiktől.

Nem őket kell okolni, hiszen nem is lehet mást elvárni ott, ahol az egyik közszolgálati rádióban egy moldvai csángókról szóló hosszú délelőtti műsorban a szerkesztőnek nem zavarja a fülét, hogy amerikai slágereket válogat a magyarfalusi nénikkel készített riportok közé. Ott, ahol az általános iskolákban és gimnáziumokban egyre kevesebbet énekelnek a heti egy énekórán (érthető, hogy az általános műveltséghez hozzátartozik Robert Schumann életműve, de miért nem kell ismerni Lajtha László vagy Martin György munkásságát, a bonchidai táncrendet vagy néhány kalotaszegi primás nevét és muzsikáját?)

Azt is érdemes megemlíteni, országunk Európában talán abban is egyedülálló, hogy nem lehet zenélni, énekelni a kocsmákban. Többször előfordult, hogy – jóllehet, az egész helyiség velünk mulatott – a kocsmáros, hiába engedte meg korábban, mégis leállította a zenét. Arra hivatkozott, hogy a másik teremben nem lehet hallani „normálisan” a zenegépet, amelyből éppen belsőphiladelphiai rap muzsika szólt. Egészen friss élményem, hogy a nagyhírű Falk Miksa utcai Tokaji Borozóban a zeneakadémista népzeneész lányokat utasította rendre a főnökasszony, amikor énekeltek. „Itt nem szabad énekelni, csak beszélgetni” – mondta.

Az énekelni-nemtudás kérdése sokrétű, s ez a rövid írás nem alkalmas arra, hogy a részletekre kitérjünk. Az azonban kijelenthető: nem ismerjük zenei hagyományainkat... És ami nagyobb baj: nem énekelünk.

Pedig igény van az énekre. Barátaimmal legénybúcsúink egy részét Budapest utcáit járva töltjük; énekelünk és táncolunk, mindezt többtagú vonószenekar kíséretében. Ilyenkor a BKV teljes utazóközönsége velünk mulat, kurjongat, éljenez, sokan velünk jönnek

tovább, miután leszálltunk. Legtöbbször a sofőrtársadalom tagjai is kitesznek magukért. Egyszer a hangosbmondón szólott hozzánk a vezető: „Jó mulatást!”, de rendőrautó hangszórója is üdvözölt már minket: „Szer-vusz-tok!” kiáltással.

Nemrégén éjszakai járaton utaztam egy ismeretlen társasággal, amelynek tagjai, miután látták a nálam lévő hegedűt és harmonikát, megkértek, hogy zenéljek nekik. Apránként az összes utas odagyűlt körénk. Egyszer csak a vezető leállítja a motort, nyílik a fülkeajtó. Én már készülök elrakni a hegedűt és megköszönni neki, hogy eddig is türelmes volt. Ő viszont legnagyobb elképedésemre az előttem heverő harmonikára mutat: „Szabad a hangszert?” Meglepetten bólintok, mire ő nyakába veszi, majd megkérdezi „C-dúr mehet?” Egy pillanat múlva már újra a zenéé a főszerep. Az emberek énekelnek, mi pedig a sofőrrel kísérjük őket.

Ezeket a példákat azért említettem, hogy személyes élményeimmel támasszam alá: igenis, a magyar emberek szeretnek, szeretnének énekelni, és énekelve nemesen mulatni. Azonban az ötvenes-hatvanas évek nemzedéke nem tanulta meg szülei énekeit. (Hogy miért nem, arra válaszként el lehetne olvasni egy huszadik századi magyar történelemtől szóló tankönyvet). Ebből következően szinte magától értetődő, hogy nem tudta fiainak, lányainak továbbadni a népdalt. Ezt a hiányt most még lehet pótolni. És ebben segít Béres József *Szép magyar ének* című gyűjteménye.

A keménykötésű, duplabilag, finom papírra nyomott könyvben hozzáteljesen félezer dalt találunk a következő öt nagy csoportba gyűjtve: gyermekdalok, népdalok, népies dalok, XIX–XX. századi zeneszerzői dalok és hazafias énekek, valamint szent énekek. Ezek a kategóriák aztán további alcsoportokra bomlanak. A felépítés világosan látszik a könyv elején található tartalomjegyzékből, de tájékozódásunkat egy betűrendes mutató is segíti „felhasználóbarát” módon (pl.: Tinódi leghíresebb művét keresve *Egri históriának summája* és *Summáját írom Eger várának* címek alatt is eligazítást kapunk a XVI–XVIII. századi történelmi dalok és virágénekek alfejezet 343. oldalára).

Az egyes dalok első versszaka az alapdallam hangjegylejegyzésével együtt található (néhány helyen a díszítésekkel és hajlításokkal együtt), majd a további versszakok következnek. A kottákban Béres nem a tudományos életben elfogadott egy b-s előjegyzést használja, hanem mindig az adott énekhez kényelmes hangnemet javasol.

A gyűjtemény külön értéke a lejegyzést követő ismertető, amely (a dalcímekhez hasonlóan) angol nyelven is olvasható. Ezekben az ismertetőkből a szerző

kitér a dalok keletkezéstörténetére, a hozzájuk kapcsolódó népszokásokra, utal a feldolgozóikra, valamint az énekléshez kapcsolódó gyakorlati tanácsokkal is ellátja az olvasót. Ezekre mutatunk most néhány példát:

Az „II. 4. Egyéb népdalok” kategóriában találjuk az *Erdő, erdő, de magos a teteje* című Belezsnában gyűjtött népdalt. Az ehhez kapcsolt megjegyzés jól illusztrálja a gyűjtemény igényességét: „Feldolgozója: Bartók Béla *Mikrokozmosz* (zongoramuzsika a kezdet kezdetétől 1932–1939) V. 127. Bartók feldolgozásának az *Új magyar népdal* címet adta, ami – ha tudományos megfogalmazásra lett volna szükség – így hangzott volna: új stílusú magyar népdal. A XIX. század második felében kialakult ún. új stílust Bartók különítette el népzeneinken belül, s legfőbb jellemzőjéül a visszatérést jelölte meg: az első dallamsor visszatér az utolsóban. Ami ezúttal őt a dallamban megragadhatta, az az új és régi ötvöződése: a dallam szerkezete a lehető legújabb, hangneme viszont a régire jellemző, még a honfoglalás előtti évszázadokból magunkkal hozott tiszta pentaton.”

Ezekből az ismertetőkből megtudjuk például, hogy a *Fel nagy örömré, ma született* karácsonyi ének szövegét és dallamát is (!) Gárdonyi Géza szerezte. Az *Ettem szőlőt, most érik* kezdetű népdallal kapcsolatban a szerző arra hívja fel a figyelmet, hogy „... a szőlőtermés védelme a lányok dolga volt, amihez lármát csaptak, ebből a dalok, párosítók sem hiányoztak”. A betyár Bogár Imréről pedig közli, hogy „Bogár Szabó Imrét 1862 nyarán, húszéves korában fogták el, állították rögtönítélő bíróság elé és végezték ki”.

Béres az énekléssel kapcsolatban gyakorlati tanácsokkal is szolgál, például a *Réten, réten, sej, a kassai réten* kezdetű dalhoz: „A szokatlanul széles hangterjedelem miatt – ha a hangmagasságot nem kellő gondossággal választják meg – a két középső sor első ütemét sokan egy oktávval mélyebbre helyezve éneklék. Ezt a rendkívül csúnya megoldást feltétlenül kerülni kell.” Kár, hogy a megjegyzések után nincsen pontosítva a forrás, bár a könyv végén található részletes irodalomjegyzék alapján meg lehet találni.

Külön figyelmet érdemel a gyűjtemény szent énekeket bemutató része és a hozzájuk kapcsolódó ismertető. A majd másfélszáz énekben találunk gregorián dallamokat (pl.: *Te Deum*) az egyházi év különböző ünnepeihez kapcsolódó énekeket (a karácsonyi rész különösen gazdag), Máriaénekeket (*Üdvözítőnk édesanyja*), különböző napszakban imádságként énekelhető (*A fényes nap immár elnyugodott*) és felekezeti, köztük görög katolikus énekeket (a görög katolikus énekek esetében külön szakértő segítette Béres munkáját: Bubnó Tamás, a téma egyik legismertebb hazai tekintélye).

A legterjedelmesebb rész természetesen a népdaloké, mintegy kétszázötven dallammal. A *Kelj fel gazda, kelj fel* regőléstől kezdve itt találjuk a Csíkmenaságban gyűjtött pentaton *Röpülj, madár; röpj-^{höz}* hasonló régi népdalokon át az olyan új stílusúakat, mint az *Ez a gőzös most van indulóba*. Ez a rész főleg kismagyarországi dallamokat közöl, de mások mellett találunk csíki, székelyföldi és moldvai dalokat is benne. Nemcsak azok számára érdekes ez a gyűjtemény, akik még nem ismernek sok éneket, de „rutinos táncázásoknak” és népdaléneklőknek is, hiszen számos szövegváltozatot és kevésbé ismert dallamváltozatot találunk benne. Elsőre példa a *Kőrösfői kertek alatt* ismert dalhoz kapcsolt kevésbé ismert változat:

*Azt gondoltam míg a világ
Mindig ég a gyertyavilág
Sej, haj, de már látom, hogy elalszik
Rám a világ is haragszik*

Kevésbé ismert dallamváltozatra jó példa a Szentegyházásfaluból közölt *Az oláhok, az oláhok facipőbe* járnak kezdetű népdal, amelyben a harmadik sor első fele teljes egészében különbözik a megszokott dunántúli változattól.

Személyesen legkedvesebb tájegységem, Kalotaszeg dallamainak nagyobb számát hiányoltam a kötetből, és remélem, minél többen fogunk belőle hiányolni minél több dallamot. Ez azt jelentené ugyanis, hogy sokan sok népdalt ismerünk. Béres József a maga legkedvesebb dalait osztotta meg velünk. Ezek bizonyára különbözőek azoktól, amelyeket Kulcsár István Barna írt le a kis kockás füzetébe, vagy azoktól, amelyeket bárki más jegyezne le. Bizom benne, hogy példájuk nyomán lesznek, akik kedvet éreznek, hogy megosszák szeretett dalaikat másokkal, és egyszer majd úgy sorakoznak az ilyen jellegű gyűjtemények a polcokon, mint a szakácskönyvek. Addig is forgassuk Béres János *Szép magyar énekét*, és primásként csatlakozva hozzá azt kívánom, énekeljünk minél többet, hogy a zenekarok még hajnali ötre se jussanak dalaink végére. És akkor egyszer talán megérjük, hogy középiskoláinkban ismerni fogják Martin György és Neti Sanyi bácsi nevét, a kocsmákban lehet énekelni, és egyszer talán azt is, hogy a válogatott focistái győztes gól után kalotaszegi legényest járnak a szögletzászlónál.

(Béres József: *Szép magyar ének – Fine Hungarian Song*; Akovita Kft., 2009, második kiadás 2010)

[*Sír az Isten Báránya...*]

*„Sír az Isten Báránya, van, aki őt sajnálja.
Bűneinket siratja, Szűz Anya így ringatja:
Áj, áj, áj, Jézus, aludjál!*

*Ne sírj, gyönyörűségem, ki vagyon ékességem.
Szép bölcsődalt zengenek a mennyei seregek,
A, a, a, lelkem sugara.*

*Jaj de kemény a jászol, kislelkem, jaj de fázol!
Tél ellen itt nincs bástya, csak Szent József palástja,
Áj, áj, áj, Jézus, aludjál!”*

(Vitnyéd, gyűjtő: Volly István, 1924)